

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ІВАНЧЕНКО Ольга Миколаївна

УДК 132(340+341).001.36

**СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО
І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
ЗАВАЛЬНЮК Володимир Васильович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
ректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ІВАНОВ Володимир Макарівич,
Одеський національний морський університет,
завідувач кафедри теорії і історії
держави і права;

кандидат юридичних наук, доцент
ОБОРОТОВ Ігор Гариславович,
Миколаївський комплекс
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

Захист відбудеться 24 грудня 2011 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «22» листопада 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Динамічний розвиток міжнародної, інтеграційних і національних правових систем на сучасному етапі, розширення простору взаємодії національних правових систем та міжнародно-правових систем між собою потребують ефективних правових засобів, які враховували би узгоджені способи такої взаємодії, сприяли гармонійному функціонуванню зазначених систем у сучасному правовому просторі. Дослідження цієї проблеми набуває особливої актуальності для правової системи України, оскільки ефективність її функціонування здебільшого визначається її інтегрованістю у загальносвітові економічні та політичні процеси.

В умовах глобалізації перед міжнародним правом постає ряд нових завдань, розв'язання яких вимагає застосування нових способів і підходів у взаєминах між державами і міжнародними організаціями. Вирішення цих завдань вимагає, перш за все, подальшої правової інтеграції в різних сферах суспільного життя, що обумовлює активізацію взаємозв'язку і взаємозалежності правових систем у цілому та правових норм, зокрема. Отже, проблема осмислення специфіки співвідношення норм міжнародного та національного права, їх взаємодія потребують теоретичного забезпечення, розробки відповідних наукових орієнтирів, концепцій, юридичних понять та категорій.

Проблематика співвідношення норм міжнародного та національного права розглядалася переважно у площині міжнародного права. Загальнотеоретичний аспект досліджуваної проблематики залишився майже поза увагою науковців. У зв'язку із цим, особливої актуальності для національної правової системи України набуває загальнотеоретичне дослідження проблеми співвідношення норм міжнародного та національного права, оскільки ефективність її функціонування здебільшого визначається її інтегрованістю у загальносвітові економічні, політичні та правові процеси. Отже, на сучасному етапі існування українського суспільства, в період становлення та розвитку правової держави, формування громадянського суспільства, розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів виявляється необхідність у комплексному науковому дослідженні співвідношення норм міжнародного і національного права.

Науково-теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних правознавців, особливо у сферах загальної теорії права і теорії міжнародного права, зокрема: зарубіжних науковців: М.І. Абдулаєва, Т.Ф. Акчуріна, С.С. Алексєєва, Н.В. Афончкіної, Є.М. Аметистова, У.Е. Батлера, І.П. Бліщенко, Л.М. Галенської, А.А. Каширкіної, І.І. Лукашука, Є.Г. Лук'янова, А.А. Лунца, Р.А. Мюллерсона, Ріяд, Тахі Шамсона, Є.В. Скурко, О.М. Талалаєва, Ю.О. Тихомирова, Є.Т. Усенка, В.С. Хижняка, С.В. Черниченка, В.М. Шумілова та ін.; вітчизняних науковців: В.Ф. Антипенко, М.М. Антоновича, Г.О. Анцелевич,

В.Г. Будкевича, О.С. Гавердовського, В.В. Дудченко, С.В. Ківалова, В.В. Завальнюка, О.В. Зайчука, А.А. Козловського, М.І. Козюбри, О.Л. Копиленко, В.В. Колісниченко, А.М. Колодія, Н.М. Крестовської, А.Ф. Крижановського, О.О. Мережко, П.О. Недбайла, Ю.М. Оборотова, С.П. Погребняка, В.П. Поповича, П.М. Рабіновича, О.М. Раскалей, В.М. Репецького, О.Ф. Скаун, Т.І. Фулей, А.П. Шуміленко та ін.

За останні роки захищено ряд дисертацій, які містять науковий аналіз окремих аспектів співвідношення міжнародного права та національного права. Проте в них майже не досліджено проблематику співвідношення норм міжнародного права та норм національного права у сучасних умовах.

Нормативну та емпіричну базу дослідження становлять чинне законодавство України, міжнародно-правові акти та зарубіжне законодавство, які відображають співвідношення норм міжнародного і національного права, а також дані офіційної статистики, матеріали преси та юридичної практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до програми Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Актуальні проблеми побудови демократичної, соціальної, правової держави відповідно до положень Конституції України», плану наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» «Традиції та новачі в сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970) на 2006–2010 рр. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною наукових досліджень кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія» «Традиції та оновлення у правовому житті України (теоретичний аспект)».

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного і системного аналізу на загальнотеоретичному рівні визначити сутність та характерні риси співвідношення норм міжнародного права та норм національного права на сучасному етапі їхнього розвитку.

Поставлена у дослідженні мета обумовлює вирішення таких завдань: дослідити основні теоретичні підходи до розуміння співвідношення норм міжнародного та національного права;

виявити загальне та особливе у нормах міжнародного права і національного права;

визначити співвідношення принципів міжнародного права та національного права;

виявити особливості взаємодії норм міжнародного права і норм національного права на сучасному етапі їхнього буття;

з'ясувати фактори посилення впливу норм міжнародного права на норми національного права;

визначити форми впливу норм національного права на норми міжнародного права;

сформулювати пропозиції щодо удосконалення механізму впровадження норм міжнародного права у правову систему України.

Об'єктом дослідження є сфера правової реальності національного та міжнародного права.

Предметом дослідження є співвідношення норм міжнародного та національного права на сучасному етапі їх розвитку.

Методи дослідження. Дослідження здійснено з використанням філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових підходів і методів пізнання, які ґрунтуються на принципах об'єктивного, всебічного та комплексного аналізу суспільних процесів і явищ у сфері правового регулювання та розвитку співвідношення норм міжнародного і національного права.

Вихідним положенням дослідження стало визнання плюралізму методології, що дозволило залучити інструментарій як класичної, так і не класичної методології. Методологія дослідження включає такі рівні:

філософський рівень представлений, перш за все, законами, принципами та категоріями діалектики;

загальнонауковий рівень представлений синергетичним та інформаційним підходами та формально-логічним методом;

до спеціально-наукових методів, використаних у дослідженні, належать формально-юридичний, історико-генетичний та герменевтичний методи.

Застосування таких методів як аналіз, синтез, індукція, дедукція, сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного дозволило сформулювати поняття норми національного права, норми міжнародного права, принципів національного права, принципів міжнародного права, системи національного права, системи міжнародного права тощо (п. 1.3). За допомогою історико-генетичного методу здійснено аналіз доктрин та підходів до співвідношення міжнародного та національного права як цілісних систем, серед яких найбільш розробленими є теорії монізму та теорії дуалізму (п. 1.1). Формально-догматичний (юридико-технічний) було використано при аналізі чинного законодавства України та міжнародно-правових актів для виявлення загального та особливого у нормах міжнародного права і нормах національного права та при дослідженні юридико-технічних аспектів втілення міжнародних норм у національну правову систему (п. 2.3). За допомогою системно-структурного методу всі державно-правові явища розглядаються як елементи систем міжнародного і національного права, які досліджено в динаміці. Проаналізовано сучасні форми впливу норм міжнародного права на норми національного права та вплив норм національного права на норми міжнародного права (п.п. 3.1, 3.2). Розглянуто моделі співвідношення норм міжнародного та національного права в національній правовій системі. Системно-структурний метод дозволив здійснити класифікацію та охарактеризувати структуру норм міжнародного права та норм національного права (п. 2.2). Герменевтичний метод використано для аналізу тлумачення принципів та норм міжнародного і національного права з метою розв'язання колізій та

вирішення проблем співвідношення норм міжнародного та національного права (п. 3.3)]. Синергетичний метод дав змогу відобразити багатогранність права у контексті функціонування систем міжнародного та національного права як складного синтезу соціального, духовно-культурного, суб'єктивно-об'єктивного, матеріально-ідеального та інших вимірів.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що дисертаційна робота є першим в Україні загальнотеоретичним дослідженням співвідношення норм міжнародного права і національного права. Елементи наукової новизни отриманих результатів мають прояв, зокрема, у тому, що:

уперше:

виявлено особливості змін у співвідношенні норм міжнародного права та національного права, які відбуваються в умовах глобалізації;

визначено загальне та особливе у класифікаціях норм і принципів міжнародного права і національного права;

надано авторське визначення рецепції права та універсалізації права щодо співвідношення норм міжнародного права та національного права;

удосконалено:

поняття принципів права;

положення про посилення впливу норм міжнародного права на норми національного права в умовах глобалізації;

підходи щодо осмислення форм впливу норм міжнародного права на норми національного права;

особливості імплементації норм міжнародного права в національне законодавство України;

набули подальшого розвитку:

доктринальна розробка проблематики співвідношення національного права з міжнародним правом;

положення про гармонізацію норм українського права з нормами міжнародного права.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення дисертації є внеском автора у розвиток досліджень співвідношення норм міжнародного права і національного права на загальнотеоретичному рівні. Основні положення, висновки й рекомендації дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження аспектів правової адаптації норм міжнародного права в національних правових системах, вироблення алгоритму їх взаємодії;

юридичній практиці – при розробці нових норм національного права, усуненні прогалин у національному законодавстві з приводу гармонізації норм права України з міжнародними стандартами;

освітній діяльності – при складанні навчальних планів і програм професійної підготовки фахівців, при підготовці і викладанні навчальних дисциплін з теорії держави і права, міжнародного права і порівняльного правознавства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія». Результати було апробовано на: Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу (м. Одеса, 21–22 травня 2008 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу (м. Одеса, 5–6 червня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції (м. Миколаїв, 27–28 листопада 2009 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу (м. Одеса, 21–22 травні 2010 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу (м. Одеса, 20–21 червня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 90-річчю з дня народження І.А. Юхо (Минск, 2011 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації знайшли відображення у 21 публікаціях, десять з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації визначається метою і завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, 3 розділів та 9 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 201 сторінку, із них основного тексту 179 сторінок, список використаних джерел містить 255 найменувань і розташований на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність та необхідність розгляду обраної теми дослідження, розкрито мету та головні дослідницькі завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, визначено наукову новизну та можливості практичного застосування роботи, наведено відомості про апробацію та публікації результатів дослідження. Ґрунтовне вивчення проблеми співвідношення норм міжнародного і національного права дозволило покращити теоретико-правове дослідження ролі, меж та засобів правового регулювання інтеграційних, міжнародних процесів у світі.

Розділ 1 «Методологія дослідження співвідношення норм міжнародного і національного права» складається з трьох підрозділів, присвячених визначенню загальнотеоретичних підходів щодо визначення критеріїв співвідношення норм міжнародного і національного права, сучасним напрямам дослідження форм взаємодії норм міжнародного і національного права, характеристикі аналізу первинних елементів систем міжнародного і національного права.

Підрозділ 1.1. «Загальнотеоретичні підходи щодо визначення критеріїв співвідношення норм міжнародного і національного права» присвячено проблемі співвідношення норм міжнародного і національного права в силу гострої практичної значущості сучасного міжнародного

права та національних правових систем. Досліджувана проблема довгий час вивчалася виключно юристами-міжнародниками. Загальнотеоретична юриспруденція розглядалась ученими як теорія внутрішньодержавного права, до предмета якої не входить взаємодія між системами міжнародного та національного права, тим більше – між окремими їх елементами, якими є норми права. Специфіка дослідження зумовила звернення до робіт з теорії норми права, принципів права, доктрин співвідношення міжнародного та національного права, проблематики взаємодії норм міжнародного та національного права, імплементації міжнародного права до національних правових систем тощо.

Категорія норми права справедливо вважається центральною конструкцією юриспруденції, що зумовило її аналіз авторами та представниками всіх відомих у минулому та чинних у сучасності парадигм праворозуміння. Проаналізовано співвідношення загальнолюдських принципів права з такими поняттями як «основні принципи міжнародного права», «загальновизнані принципи права» та «загальні принципи права». Охарактеризовано основні підходи щодо співвідношення норм міжнародного і національного права. Виявлено, що співвідношення принципів міжнародного та національного права не досліджувалося і на загальнотеоретичному рівні залишається відкритим. Більшість досліджень присвячено співвідношенню міжнародного та національного права як систем права або як правових систем, тоді як співвідношення такого основного елементу будь-якої системи права як правова норма залишається на периферії досліджень попри всю важливість цієї проблематики. Існує велика кількість галузевих досліджень співвідношення окремих інститутів, джерел права тощо, що вимагає загальнотеоретичного узагальнення.

У *підрозділі 1.2. «Сучасні напрями дослідження форм взаємодії норм міжнародного і національного права»* розглянуто багаторівневість методологічного інструментарію, який включає підходи, принципи, методи, концепти, серед яких важливе місце посідає концепт примату методу у цій поліструктурній системі. Використано філософський (загальнонауковий), спеціально-науковий та конкретно-проблемний рівні дослідження. Зазначено, що кожен із рівнів дослідження має свою специфіку пізнавальних підходів, принципів та методів й об'єктивується у вигляді конкретних шляхів пізнавальної діяльності.

Визначальну роль відіграє системний підхід. Системоутворюючим елементом у кожній із досліджуваних у роботі систем є норма права, яка зумовлює різноманітні варіанти співвідношення правового регулювання відповідних суспільних відносин засобами міжнародного та національного права. Цей підхід дозволив з'ясувати сутність усіх наявних на сьогодні доктрин співвідношення норм міжнародного та національного права, визначити їхні компоненти та зв'язки між ними. Синергетичний підхід доповнив та розвинув системний підхід, сприяв вивченню динаміки розвитку досліджуваної системи.

Визначальну роль для цього дослідження має ієрархізація як складова системного підходу та як його специфікація. Ієрархічна будова для системи діючих правових норм є інтегративною, системотворчою, яка надає їй аксіоматичного характеру. Важливе значення при дослідженні мав інформаційний підхід, сутність якого полягає в тому, що при вивченні будь-якого об'єкта, процесу або явища в природі і суспільстві у першу чергу виявляються й аналізуються найбільш характерні для них інформаційні аспекти, які істотним чином визначають їхній стан і розвиток.

У сучасній юриспруденції дослідницькі підходи та методи тісно взаємопов'язані між собою і навіть можуть мінятися місцями, займаючи різні щаблі методологічних сходинок (прикладами тому можуть бути історичний підхід та методи історичної науки – історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний, герменевтичний підхід та герменевтичний метод тощо).

Охарактеризовано спеціально-наукові методи: формально-юридичний, історико-генетичний, порівняльно-правовий, герменевтичний.

Зазначено, що всі методологічні засоби використано комплексно, у системі, яка виключає їх суперечливість.

У *підрозділі 1.3. «Первинні елементи систем міжнародного і національного права»* розглянуто наукову літературу, що свідчить про існування значної розбіжності у розумінні категорій та понять, які становлять предмет цього дослідження. Пропонується визначення категорійного апарату дослідження, який ґрунтується на критичному осмисленні наукових досягнень у цій сфері.

Національне право (національна правова система) розглядається як конкретно-історична сукупність права (законодавства), юридичної практики та пануючої правової ідеології конкретної держави.

У зв'язку з відсутністю загальноприйнятого визначення міжнародного права та його історичною мінливістю в доктрині залишається проблема пошуку адекватного визначення міжнародного права, яке охоплювало б його основні риси і чітко виражало його сутність.

Міжнародне право (міжнародна правова система) – це правова система, що складається з принципів і норм, якими регулюються відносини між її суб'єктами – державами, міжнародними організаціями тощо. Особливостями системи міжнародного права є те, що вона не входить до будь-якої національної системи права і не включає норм національного права.

Принципи права – це закріплені у праві вихідні нормативно-керівні положення, що сьогодні є дискусійним поняттям у вітчизняній науці.

Принцип міжнародного права – юридично узагальнене правило поведінки суб'єктів міжнародного права у конкретній сфері правовідносин.

Норма права – це правило поведінки загального характеру, встановлене або санкціоноване компетентним органом держави, що

має загальнообов'язкову силу, регулює суспільні відносини в інтересах громадян та суспільства, передбачає відповідальність перед державою у разі порушення цієї норми.

Норма міжнародного права – це створене узгодженням суб'єктів формально визначене правило, яке встановлює для них права та обов'язки, існування яких забезпечується юридичним механізмом.

Поняття співвідношення норм міжнародного та національного права визначено як складну історично сформовану, відносно стійку систему взаємодії, взаємовпливу та взаємозалежності різнопорядкових правил суспільнозначущої поведінки суб'єктів права. Указівка на історичний аспект співвідношення покликана акцентувати увагу на умовленості співвідношення норм міжнародного та національного права факторами історико-правової реальності. Для досучасного міжнародного права взаємовплив та взаємозалежність між нормами цих двох систем права були мінімальними.

Виявлено, що в науці уявлення щодо категорійного апарату дослідження, правові поняття, як і всі наукові поняття, мають тенденцію до розвитку й удосконалення відповідно до поглиблення знань про правову реальність. Відбувається зменшення обсягу понять, у результаті чого збільшується його зміст. Формуються видові або конкретні поняття, наприклад, «національна правова система» «регіональна правова система», «міжнародна правова система»; «норма національного права», «норма міжнародного права» «принципи національного права», «принципи міжнародного права».

Розділ 2. «Загальне та особливе у нормах міжнародного і національного права» складається з трьох підрозділів, присвячених виокремленню загального та особливого у принципах міжнародного і національного права. Проаналізовано класифікації та структуру норм міжнародного і національного права. Виявлено узгодженість міжнародного і національного права, юридико-технічні аспекти втілення міжнародних норм у національну правову систему.

Підрозділ 2.1. «Принципи міжнародного і принципи національного права: загальне та особливе» присвячено аналізу принципів міжнародного і національного права та виявленню їх співвідношення.

Наголошено на тому, що принципи міжнародного права становлять ієрархічну систему, яку очолюють норми *ius cogens*, до яких більшість фахівців міжнародного права відносять: повагу територіальної цілісності, непорушність суверенітету, неприпустимість рабства, катувань та геноциду. У свою чергу, ці принципи входять до більш широкої категорії загальновизнаних норм та принципів міжнародного права. Крім того, зважаючи на фрагментацію міжнародного права, формування галузей міжнародного права, визначено наявність галузевих принципів міжнародного права.

Принципи національного права також становлять систему:

- 1) принципи правосвідомості;

- 2) принципи правоутворення;
- 3) принципи правотворчості, а серед них – принципи законотворчості і нормотворчості;
- 4) принципи системи права: а) загальноправові (основні); б) міжгалузеві; в) галузеві; г) принципи інститутів права;
- 5) принципи структури права: а) загальносоціальні і юридичні; б) публічні і приватні; в) регулятивні й охоронні; г) матеріальні й процесуальні; д) об'єктивні і суб'єктивні;
- 6) принципи правореалізації, а серед них принципи правозастосування;
- 7) принципи правоохорони, а серед них, особливо, принципи правосуддя і юридичної відповідальності.

Охарактеризовано загальновизнані принципи національного і міжнародного права, виявлено загальне та особливе.

Визначено, що однією з актуальних проблем є питання використання загальновизнаних принципів і норм міжнародного права національними судами. Загальновизнані принципи і норми міжнародного права можуть застосовуватися судами у разі суперечності між нормами національного права. Мета такого застосування – подолання юридичної колізії. При цьому загальновизнані принципи і норми міжнародного права застосовуються замість норм національного права. Використання загальновизнаних принципів і норм міжнародного права за необхідності надасть можливість встановити сутність і значення норм національного законодавства. Мета звернення до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права в таких випадках – надати юридичне тлумачення правовій нормі, розтлумачити її значення. При тлумаченні загальновизнаних принципів і норми міжнародного права і норми національного законодавства застосовуються судом «у взаємозв'язку». Потреба у використанні загальновизнаних норм міжнародного права може виникнути, коли одне і те ж питання в цілому однаково регулюється і національним законодавством, і загальновизнаними нормами міжнародного права.

У підрозділі 2.2. «Загальне та особливе у нормах міжнародного і національного права: класифікація та структура» зазначено, що специфічною для міжнародно-правових норм є їхня внутрішня структура.

Зазначено, що більшість національно-правових норм складається із трьох частин:

- гіпотези – умови, за якої застосовується правило поведінки;
- диспозиції – самого правила поведінки;
- санкцій – заходів державного примусу, що застосовуються у разі порушення правила поведінки.

Міжнародно-правові норми, зазвичай, містять тільки диспозицію, дуже рідко – гіпотезу і диспозицію, а санкції є взагалі відсутніми. Інколи гіпотези і диспозиції міжнародно-правових норм містяться в різних статтях міжнародного акта, а іноді і в різних актах, які пов'язані між собою.

Санкції, як правило, визначаються в окремих міжнародних договорах і звичаях і не завжди мають визначений характер.

Зазначено, що приписи, які містяться у галузях міжнародного і національного права, можуть бути поділені по різних підставах.

Проаналізовано класифікації норм міжнародного та національного права, визначено їх співвідношення. За юридичною природою і ступенем обов'язковості приписів норми обох галузей права можуть бути імперативними, коли правила поведінки в них є владними, і диспозитивними, коли правило формулюється так, що надається можливість вибору того чи іншого поведіння. До імперативних норм міжнародного права відносять основні або загальновизнані принципи і норми міжнародного права, спеціальні (галузеві) принципи і норми (наприклад, принцип свободи відкритого моря, принцип невід'ємного суверенітету держав над своїми природними багатствами і ресурсами тощо) і деякі інші норми (наприклад, норми про дипломатичні привілеї та імунітети). Переважання у міжнародному та національному праві матеріальних норм не применшує значущості процесуальних правил поведінки. Саме за допомогою останніх забезпечується реалізація матеріальних норм даних галузей права.

За методом правового регулювання, тобто за прийомами і способами правового впливу на відповідні суспільні відносини, норми міжнародного і національного права поділяються на правостановлюючі, правозобов'язуючі та правозабороняючі. На відміну від норм міжнародного права, національні норми істотно розрізняються між собою за юридичною силою. Вони шикуються в ієрархію у тій же послідовності, що і нормативні правові акти, в яких вони містяться. Із цієї точки зору національні норми диференціюються у вигляді норм, які мають вищу юридичну силу, містяться у конституції, у національному законі, акті глави держави, підзаконному акті, рішенні суду тощо.

У *підрозділі 2.3. «Узгодження національного і міжнародного права, юридико-технічні аспекти втілення міжнародних норм у національну правову систему»* проаналізовано юридико-технічні аспекти дії будь-яких елементів механізму правового регулювання, які мають передувати узгодженню деяких позицій політико-аксіологічного та аксіологічно-правового аналізу, без чого обговорення проблем правового інструментарію досягнення політичних цілей, ступінь відповідності яких національним інтересам залишається нез'ясованим, буде суто формальним та соціально беззмістовним. З огляду на це, важливим є відокремлення тимчасових і партикулярних політичних інтересів у сфері євроінтеграції від загальнонаціонального політичного інтересу у цій сфері, ціннісне осмислення якого, власне, і буде важливою передумою успішної гармонізації українського та європейського права.

Доведено, що вироблення стійкого консенсусу із принципових політико-правових питань є нагальною необхідністю, без реалізації

якої навряд чи можна розраховувати на ефективність євроінтеграційних трансформацій вітчизняного правопорядку.

Визначено, що вивчення та пізнання процесів узгодження норм національного та міжнародного права, включаючи притаманні їм суперечливі тенденції – це глобальне завдання для всіх сучасних країн та всього світового співтовариства. Об'єктивний аналіз надає змогу правильно оцінити ступінь загального та специфічного у політичному, економічному, правовому, науково-технічному, соціально-культурному розвитку країн та адекватну міру правових розбіжностей і міру правової інтеграції. Реалізація цих заходів сприятиме забезпеченню інтеграції правової системи України з європейськими міждержавними правовими системами та встановленню узгодженості національного та міжнародного права в аспекті юридико-технічних засобів втілення міжнародних норм у національну правову систему.

Розділ 3. «Вплив глобалізаційних та інтегративних процесів на взаємодію норм міжнародного і національного права» складається з трьох підрозділів, присвячених визначенню сучасних форм впливу норм міжнародного права на норми національного права, аналізу впливу норм національного права на норми міжнародного права, загальній характеристиці передумов розв'язання колізій та вирішенню проблем співвідношення норм міжнародного і національного права: гармонізації положень національного законодавства з нормами міжнародного права.

У підрозділі 3.1. «Сучасні форми впливу норм міжнародного права на національне право» доведено, що основними способами впливу норм міжнародного права на норми національного права є відсилання, рецепція та трансформація. Відсилання являє собою приклад колізійної норми, що складається з обсягу та прив'язки і безпосередньо не містить правил поведінки (диспозиції). Розрізняються два основні види відсилок – загальна та спеціальна.

При рецепції міжнародно-правова норма дослівно відтворюється в акті національного законодавства.

Рецепція – це, перш за все, сприйняття, визнання і схвалення національно-правовою системою норм і принципів наднаціонального права, спрямовані на універсалізацію національного права. Прикладом рецепції є закріплення на національному рівні нормативно-правових приписів щодо прав та свобод людини та громадянина, що містяться в основних міжнародно-правових актах.

Трансформація – це об'єктивне явище, що виражається в різних способах здійснення міжнародних зобов'язань держави через видання нею національно-правових актів. У роботі виокремлено два види трансформації: загальна (генеральна) трансформація та спеціальна (індивідуальна) трансформація. У науці іноді також виокремлюють пряму й опосередковану трансформацію. Так, на думку І.І. Лукашука, при прямій трансформації правила договору породжують тотожні правила в національному праві

в силу самого акта ратифікації або іншого виду прийняття договору. Такий вид трансформації іноді називають інкорпорацією або включенням.

Таким чином, сьогодні широко визнаються можливість і реальна участь міжнародно-правових норм у національному правозастосуванні, у регулюванні певних національних правовідносин. Деякі автори виокремлюють такі способи впливу норм міжнародного права на національне право: гармонізацію, уніфікацію, стандартизацію, імплементацію, адаптацію та як кінцевий результат – універсалізацію. Ці способи часто використовувалися науковцями, однак є вже застарілими для сучасної держави. Такі способи впливу норм міжнародного права на національне право є кінцевим результатом впливу, а не процесом.

Зазначено, що питання щодо співвідношення норм міжнародного і національного права, їх юридичної сили має не тільки теоретичне, але й практичне значення, тому виникає важлива проблема, яка позначається терміном «примат міжнародного права». Концептуальне дослідження цієї проблеми в теорії права має свою історію, яка відображає еволюцію ідей, що стосуються співвідношення міжнародного і національного права.

Таким чином, в умовах глобалізації на зміну примату національного права фактично прийшов примат міжнародного права. Якщо раніше участь національних держав у формуванні міжнародного права була більш визначальною, то в сучасних умовах державам частіше доводиться зважати на норми міжнародного права, що вже прийняті.

У *підрозділі 3.2. «Вплив норм національного права на норми міжнародного права»* визначено, що в українському законодавстві питання співвідношення між національним і міжнародним правом певною мірою регулюється Конституцією 1996 року. Водночас слід наголосити на тому, що в Конституції України йдеться не про міжнародне право в цілому, а лише про таке його джерело, як міжнародний договір. До того ж йдеться не про всі види міжнародного договору, а лише про такі договори, які потребують згоди на обов'язковість із боку Верховної Ради України. Між національним і міжнародним правом існують тісний взаємозв'язок і взаємодія. Міжнародне право акумулює досягнення національних систем права. За структурою міжнародне право наближається до їх структури (поділ на дві підсистеми — приватну і публічну, наявність галузей права — міжнародне економічне, космічне, повітряне, морське, гуманітарне тощо), що свідчить про вплив національного права на міжнародне право.

Міжнародне право (у формі міжнародно-правового договору) є одним із юридичних джерел національного права, допускає пряме «входження» норм міжнародного публічного і приватного права в конституційне, цивільне, кримінально-виконавче тощо.

Яскравим прикладом впливу норм національного права на норми міжнародного права є скасування рабства. Ще одним із прикладів впливу норм національного права на норми міжнародного права є впровадження закріплення на міжнародному рівні права на свободу совісті та

віросповідання, яке є одним із фундаментальних прав, що закріплені в усіх міжнародних документах, які містять перелік прав людини. Починаючи з другої половини ХХ ст. відбувалось активне формування міжнародної судової та квазі-судової практики захисту цього права, що надало його змісту певної динаміки.

У підрозділі 3.3. «Передумови розв'язання колізій та вирішення проблем співвідношення норм міжнародного і національного права: гармонізація положень національного законодавства з нормами міжнародного права (на прикладі українського законодавства)» проаналізовано один із головних аспектів загальної проблеми співвідношення норм міжнародного та норм національного права, а саме – колізії норм міжнародного права та норм національного права і шляхи попередження та вирішення таких колізій. Науковці виокремлюють такі види колізій, що виникають у процесі взаємодії міжнародного та національного права: колізії між нормами національного та нормами міжнародного права; колізії між міжнародно-звичасними нормами, включаючи загальноприйняті принципи і норми міжнародного права, вираженими ззовні у формі міжнародного звичаю, та нормами національного законодавства; колізії між міжнародно-правовими нормами та актами їх тлумачення тощо.

Зазначено, що імплементація як процес виконання державою міжнародно-правових норм відбувається на стадії нормотворчості, на стадії реалізації, у тому числі і застосування права. Колізії між нормами міжнародного права та нормами національного законодавства є лише одним із видів юридичних колізій, що виникають у процесі взаємодії міжнародного та національного права. Специфіка розв'язання питання співвідношення норм міжнародного і національного права в українській державі – включення до нормативної системи певних міжнародних норм, що застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства – визначає першочерговість дослідження насамперед колізій між нормами національного законодавства і нормами міжнародного права, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які слід віднести до колізій у законодавстві, тому що застосування норм міжнародного права, згода на обов'язковість яких для України надана іншим, ніж парламент, органом, не можуть безпосередньо конфліктувати під час правозастосування з нормами національного законодавства, оскільки безпосереднє застосування таких міжнародних норм в Україні є неконституційним. Тому у цьому разі скоріше йдеться про вирішення колізій у контексті приведення національних нормативно-правових актів у відповідність до зобов'язань, взятих Україною за такими міжнародними нормами права з метою їх належної реалізації.

Таким чином, існування колізій між нормами міжнародного та нормами національного права існують в законодавстві будь-якої держави. Однак, саме їх кількість та наявність обґрунтованих шляхів подолання колізій і свідчить про рівень ефективності національного законодавства.

Проаналізовано питання про гармонізацію національного законодавства з нормами міжнародного права. У сучасному світі відбуваються процеси зближення національних правових систем, налагодження юридичних механізмів їх взаємодії, способів правової інтеграції в Європі, створюються міжнародні судові установи та органи.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, яке полягає в осмисленні процесу та основних напрямків співвідношення норм міжнародного і національного права. До найбільш вагомих наукових результатів роботи належать такі:

1. Огляд наукової літератури з проблеми дисертації надає можливість констатувати, що, по-перше, більшість досліджень присвячено співвідношенню міжнародного і національного права як систем права або як правових систем, тоді як співвідношення такого основного елементу будь-якої системи права як правова норма залишається на периферії досліджень попри всю важливість цієї проблематики. По-друге, наявна велика кількість галузевих досліджень співвідношення окремих інститутів, джерел права тощо вимагає загальнотеоретичного узагальнення.

2. Вихідними концептуальними засадами дослідження є плюралізм та багаторівневість методологічного інструментарію, який включає підходи, принципи, методи, у тому числі концепт примату методу у цій поліструктурній системі. Методологічне різноманіття не означає сповідання протилежних одна одній парадигм права (концепцій праворозуміння), а лише визнання можливості отримання нового наукового знання щодо одного й того ж об'єкта у рамках різних правових парадигм.

3. Найбільш ефективним пізнавальним інструментом дослідження співвідношення норм міжнародного права та норм національного права є інтегративна за сутністю концепція реалістичного позитивізму, згідно з якою право – це регулятивно-охоронна система, що складається із загальнозначущих норм (правил), що приймаються з метою забезпечення соціальної стабільності, безпеки, розвитку, і здійснюють результативний вплив на суспільні відносини.

4. Взаємодію національного і міжнародного права визначено як злагоджену дію двох правових систем, обумовлену існуванням загальних для них цілей і необхідну для їх взаємного розвитку, а також таку, що не виключає можливості існування у них загальних сфер діяльності. Крім того, взаємодія характеризується взаємним впливом правових систем.

Виокремлено нормативно-правові і організаційно-правові механізми взаємодії, які реалізуються як на національному, так і на міжнародному рівні.

Механізм взаємодії – таке ж правове явище, як механізм правового регулювання, механізм захисту прав і свобод тощо. Термін «механізм»,

як правило, означає модельну логічну схему спеціально-юридичної дії на соціальні відносини (наприклад, механізм правового регулювання) і використовується для характеристики таких інструментально-процедурних конструкцій, як механізм реалізації права або механізм правозастосування.

Останніми десятиліттями відбувається процес посилення ролі міжнародного права та звуження меж регулювання в рамках національної держави, оскільки все частіше міжнародні норми і принципи міжнародного права стають нормами національного права.

5. Під співвідношенням норм міжнародного та норм національного права в теорії міжнародного права розуміють, по-перше, співвідношення сили міжнародно-правових та національних норм і, по-друге – взаємодію міжнародного та національного права в процесі створення й реалізації норм міжнародного права і норм національного законодавства.

Найбільш актуальними проблемами співвідношення норм міжнародного і норм національного права є такі:

вплив норм національного права окремих держав на утворення та розвиток принципів і норм міжнародного права, а також вплив міжнародного права на утворення та розвиток принципів і норм національного права окремих держав, інакше кажучи, фактична взаємодія міжнародного і національного права;

юридична сила норм міжнародного права, коли йдеться про правове регулювання відносин всередині держави, і юридична сила національного права, коли йдеться про правове регулювання міжнародних відносин, тобто про формально-юридичні способи застосування норм міжнародного права на території держави і норм національного права за межами держави, зокрема, питання про реєнцію норм однієї правової системи іншою правовою системою, про трансформацію норм правової системи;

колізії норм національного і норм міжнародного права та шляхи попередження та вирішення таких колізій.

До співвідношення норм міжнародного і національного права у доктрині і практиці міжнародного права склалися три класичні підходи: дуалістична теорія та два різновиди моністичної теорії, під впливом або в контексті яких згодом було розроблено низку інших теорій.

6. Основні принципи міжнародного права – це основні, загальновизнані, універсальні і загальнообов'язкові для всіх суб'єктів міжнародного права імперативні правові норми найбільш загального характеру (*jus cogens*), яким мають відповідати будь-які інші конкретні міжнародні норми, інститути та галузі міжнародного права.

Норми і міжнародного, і національного права у самому загальному розумінні визначено як формально визначені правила, що регулюють суспільні відносини, які становлять предмет цих галузей. Під формальною визначеністю у цьому випадку мають на увазі відмінну рису міжнародно-правових норм, яка полягає в особливій чіткості та визначеності понять і конструкцій.

Важливою ознакою міжнародно-правових норм порівняно із внутрішньодержавними нормами є те, що більшість із них не має загальнообов'язкового характеру, адже група держав не може створювати норми для інших країн.

7. Розглянуто моделі співвідношення норм міжнародного та національного права в національній правовій системі: відповідно до першої моделі у конституціях держав визначається самий загальний порядок співвідношення норм міжнародного та національного права з указівкою на те, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права є частиною національної правової системи; відповідно до другої моделі, у конституціях держав, поряд із загальним формулюванням конкретизується, як співвідносяться по юридичній силі норми міжнародного і національного права; відповідно до третьої моделі, як елемент національної правової системи визнаються у конституціях держав тільки норми ратифікованих міжнародних договорів і нічого не згадується про так звані загальновизнані принципи і норми міжнародного права.

Вбачається, що існування різних моделей співвідношення норм міжнародного і національного права в національній правовій системі не є ознакою будь-якої національної самобутності держав. Причина криється скоріше у рівні правової культури, пов'язаної з різним сприйняттям норм міжнародного права як складової частини національного права. Уніфікація у цьому напрямку є можливим шляхом вироблення рекомендацій, сформулювати які доцільно на міжнародному рівні.

8. Вхідження норм міжнародного права в національну правову систему відбувається через трансформацію, що детермінує їх перетворення, зміни як формального, так і змістовного характеру. Вона може відбиватися на різних компонентах національної правової системи. Міра цих перетворень залежить від безлічі чинників, що визначають особливості цих компонентів. Якщо одні компоненти є більш пристосованими до таких змін, то інші є досить консервативними і, відповідно, менш гнучкими.

9. Одним із видів юридичних колізій є колізії між нормами міжнародного права та нормами національного законодавства, що виникають у процесі взаємодії міжнародного і національного права. Специфіка розв'язання питання співвідношення норм міжнародного і національного права в українській державі – включення до нормативної системи певних міжнародних норм, що застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства – визначає першочерговість дослідження насамперед колізій між нормами національного законодавства і нормами міжнародного права, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які слід віднести до колізій у законодавстві.

На стадії нормотворчості основними способами взаємодії норм міжнародного і національного права є відсилка та інкорпорація.

Взаємодія норм міжнародного і національного права вичерпує себе досягненням узгодженості положень національного законодавства

і міжнародно-правових актів, їх повної взаємодії із забезпеченням суверенного права народу безпосередньо або через відповідні органи державної влади встановлювати порядок і межі правового регулювання суспільних відносин, гарантуванням верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України.

Основними напрямками трансформації національної правової системи є: універсализація національного права; зростання впливу міжнародного права на національне право.

10. У зв'язку з посиленням ролі міжнародного права звужуються межі конституційно-правового регулювання, оскільки все частіше міжнародні норми і принципи міжнародного права входять до національного права, у тому числі до сфери конституційного права. У результаті змін, що мають місце у структурі джерел національного права, все більшого значення набувають принципи права, які є основними ідеями, що відображають сутність, зміст і призначення права та можуть мати різноманітні форми та прояви. В юридичній літературі існують класифікації принципів, в рамках яких виокремлюють: принципи-норми і принципи-законоположення; загальноправові принципи (принципи рівності, справедливості, гуманізму тощо) і міжгалузеві принципи; загальносоціальні принципи і спеціально-юридичні (принцип законності, відповідальності тільки за винні протиправні дії, принцип поєднання прав та обов'язків тощо); законодавчо закріплені принципи та принципи, які не знайшли свого прямого законодавчого закріплення.

Посилення правових принципів в системі джерел національного права пояснюється появою різних колізій та суперечностей між нормами національного і наднаціонального права. Для усунення таких колізій найбільш ефективним вважається застосування загальноправових принципів як джерел права.

11. Національне право може впливати на міжнародне право через: 1) використання суверенних прав держави для впливу на створення норм міжнародного права; 2) участь у створенні структур і організацій, діючих у міжнародному праві; 3) вплив на створення інститутів і галузей, у чомусь відповідних нормам національного права; 4) свої стійкі правові потреби. У разі, якщо у більшості учасників міжнародних відносин вони є схожими, виникає загальний інтерес, в результаті чого відбувається міжнародне укріплення предметів національного регулювання.

12. Міжнародне право впливає на національне право через механізми узгодження й імплементації. Таким чином, складовими механізму взаємодії є механізм імплементації і механізм узгодження, які реалізуються на внутрішньодержавному рівні.

На міжнародному рівні виокремлено одну із складових механізму взаємодії міжнародного і національного права – механізм взаємовпливу. Невід'ємним елементом механізму взаємодії як на національному, так і на міжнародному рівні, є органи, які беруть ~~участь у здійсненні універсальних~~

До них належать національні, зарубіжні органи держави, а також міжнародні органи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Іванченко О.М. Особливості виникнення норм міжнародного права та їх співвідношення з нормами національного права / О.М. Іванченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. досліджень – О., 2007. – Вип. 32. – С. 53–60.

2. Іванченко О.М. Про співвідношення норм національного та міжнародного права / О.М. Іванченко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / МОН України, ОНЮА. – О., 2007. – Вип. 36. – С. 372–377.

3. Іванченко О.М. Зарубіжні правові доктрини концепції правової системи у другій половині ХХ ст. / О.М. Іванченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Сер. Юридические науки. – 2008. – Т. 21. – № 2. – С. 277–282.

4. Іванченко О.М. Міжнародне та національне право: проблеми взаємодії / О.М. Іванченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. досліджень – О., 2008. – Вип. 35. – С. 145–149.

5. Іванченко О.М. Національна та міжнародна правова система: розвиток концепцій / О.М. Іванченко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / МОН України, ОНЮА. – О., 2008. – Вип. 39. – С. 49–55.

6. Іванченко О.М. Вплив сучасних зарубіжних правових доктрин на національне та міжнародне право / О.М. Іванченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / ОНЮА, Південноукр. центр гендер. досліджень – О., 2009. – Вип. 38. – С. 411–417.

7. Іванченко О.М. Норми національного та міжнародного права: колізії та взаємодія / О.М. Іванченко // Актуальні проблеми держави і права : МОН України, ОНЮА. – О., 2009. – Вип. 50. – С. 425–433.

8. Іванченко О.М. Норми національного та міжнародного права у практиці Конституційного Суду України / О.М. Іванченко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / МОН України, ОНЮА. – О., 2009. – Вип. 45. – С. 198–203.

9. Іванченко О.М. Проблема імплементації норм міжнародного права в національне кримінальне законодавство України / О.М. Іванченко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / МОН України, ОНЮА. – О., 2010. – Вип. 51. – С. 464–469.

10. Іванченко О.М. Теорія гармонізації монізму і дуалізму у співвідношенні норм національного та норм міжнародного права

/ О.М. Іванченко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / МОН України, ОНЮА. – О., 2010. – Вип. 52. – С. 395–400.

11. Іванченко О.М. Співвідношення принципів національного та міжнародного права / О.М. Іванченко // Юридичний вісник. – 2011. – № 1. – С. 62–66.

12. Іванченко О.М. Міжнародні норми права та розширення сфери національного правопорядку / О.М. Іванченко // Сучасний правопорядок / За заг. ред. Ю.М. Оборотова. – О., 2008. – С. 89–91.

13. Іванченко О.М. Огляд зарубіжних правових доктрин концепції правової системи у другій половині ХХ ст. / О.М. Іванченко // Актуальні проблеми європейської інтеграції / За ред. В.М. Кривцової, Д.В. Ягунова. – О. : Фенікс, 2008. – Вип. 3. – С. 61–68.

14. Іванченко О.М. Визначення норм інтегративного права / О.М. Іванченко // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. і аспірант. складу (м. Одеса, 21–22 трав. 2008 р.). – О. : Фенікс, 2008. – С. 56–57.

15. Іванченко О.М. Взаємодія норм міжнародного та національного права: зарубіжний досвід / О.М. Іванченко // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу (м. Одеса, 5–6 черв. 2009 р.). – С. 117–119.

16. Іванченко О.М. Вплив сучасних зарубіжних правових доктрин на національне та міжнародне право / О.М. Іванченко // Держава и право: de lege praeterita, instante, future : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 27–28 лист. 2009 р.). – Миколаїв : Іліон, 2009. – С. 46–47.

17. Іванченко О.М. Деякі аспекти проблеми співвідношення норм міжнародного і норм національного / О.М. Іванченко // Політико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування : зб. доповідей щорічних Всеукр. громадських слухань (м. Одеса, 24–25 вересня 2009 р.). – О. : Юрид. л-ра, 2009. – С. 561–564.

18. Іванченко О.М. Інтеграція та трансформація норм міжнародного права в національне право / О.М. Іванченко // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. і аспірант. складу (м. Одеса, 21–22 трав. 2010 р.). – О. : Фенікс. – С. 106–108.

19. Іванченко О.М. Принципи міжнародного права у формуванні демократичних стандартів державної служби в Україні / О.М. Іванченко // Модернізація державного управління, державної служби і кадрової політики / НУ ОЮА. – О., 2010. – С. 156–158.

20. Іванченко О.М. Дифузія норм національного та міжнародного права / О.М. Іванченко // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. і аспірант. складу (м. Одеса, 20–21 черв. 2011 р.). – О. : Фенікс. – Т. 1. – С. 80–82.

21. Іванченко О.Н. Глобализация и соотношение норм международного и норм национального права // Проблемы истории государства и права Беларуси : материалы Междунар. науч.-практ. конф.,

посвященої 90-літтю со дня рождення І.А. Юхо. – Минск : БГУ, 2011.
– С. 128–132.

АНОТАЦІЯ

Іванченко О.М. Співвідношення норм міжнародного і національного права. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011.

На основі комплексного і системного аналізу на засадах плюралізму та багаторівневості методологічного інструментарію вперше у вітчизняному правознавстві на загальнотеоретичному рівні досліджено проблеми співвідношення норм міжнародного та національного права на сучасному етапі їхнього розвитку.

Надано визначення взаємодії національного і міжнародного права, виокремлено нормативно-правові й організаційно-правові механізми взаємодії, які реалізуються як на національному, так і на міжнародному рівні.

Співвідношення норм міжнародного і національного права розглянуто у двох аспектах: як співвідношення сили міжнародно-правових та національних норм і як взаємодію міжнародного та національного права в процесі створення й реалізації норм міжнародного права і норм національного законодавства.

Розглянуто моделі співвідношення норм міжнародного і національного права в національній правовій системі.

Розглянуто основні способи взаємодії норм міжнародного і національного права на стадії нормотворчості – відсилку та інкорпорацію.

Основними напрямками трансформації національної правової системи визначено універсалізацію національного права та зростання впливу міжнародного права на національне право.

Визначено шляхи впливу національного права на міжнародне право:

- 1) використання суверенних прав держави для надання впливу на створення норм міжнародного права;
- 2) участь у створенні структур і організацій, діючих у міжнародному праві;
- 3) вплив на створення інститутів і галузей, у чомусь відповідних нормам національного права;
- 4) свої стійкі правові потреби. У разі, якщо більшість учасників міжнародних відносин є схожими, виникає загальний інтерес, в результаті відбувається міжнародне укрупнення предметів національного регулювання

Шляхи впливу міжнародного права на національне право визначено через механізми узгодження й імплементації.

Сформулювало пропозиції щодо удосконалення механізму впровадження норм міжнародного права у правову систему України.

Ключові слова: національна правова система, міжнародна правова система, норми міжнародного права, норми національного права, принципи міжнародного права, принципи національного права, співвідношення, взаємовплив, інтеракція.

АННОТАЦІЯ

Иванченко О.Н. Соотношение норм международного и национального права. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2011.

На основе комплексного и системного анализа с использованием плюрализма и многоуровневости методологического инструментария впервые в отечественном правоведении на общетеоретическом уровне исследованы проблемы соотношения норм международного и национального права на современном этапе их развития.

Научно-теоретическую основу исследования составляют труды отечественных и зарубежных правоведов в сфере общей теории права и теории международного права. Нормативную и эмпирическую базу исследования составляют действующее законодательство Украины, международно-правовые акты и зарубежное законодательство, отражающие соотношение норм международного и национального права, а также данные официальной статистики, материалы прессы и юридической практики.

Дано определение взаимодействия национального и международного права, рассмотрены нормативно-правовые и организационно-правовые механизмы взаимодействия, которые реализуются на национальном и международном уровнях.

Соотношение норм международного и норм национального права рассмотрено в двух аспектах: как соотношение силы международно-правовых и национальных норм и как взаимодействие международного и национального права в процессе создания и реализации норм международного и национального законодательства.

Рассмотрены модели соотношения норм международного и национального права в национальной правовой системе. Так, согласно первой модели в конституциях государств определен общий порядок соотношения норм международного и национального права, при этом общепризнанные принципы и нормы международного права являются частью национальной правовой системы; согласно второй модели, в конституциях государств, наряду с общей формулировкой,

конкретизируется соотношение норм международного и национального права по юридической силе; согласно третьей модели, в качестве элемента национальной правовой системы в конституциях государств признаются только нормы ратифицированных международных договоров, при этом не принимаются во внимание так называемые общепризнанные принципы и нормы международного права.

Рассмотрены основные способы взаимодействия норм международного и национального права на стадии нормотворчества – отсылки и инкорпорации.

Основными направлениями трансформации национальной правовой системы определены универсализация национального права и рост влияния международного права на национальное право.

Определены пути влияния национального права на международное право: 1) использование суверенных прав государства для оказания влияния на создание норм международного права; 2) участие в создании структур и организаций, действующих в международном праве; 3) влияние на создание институтов и отраслей, в определенной степени соответствующих нормам национального права; 4) свои правовые потребности. В случае, если у большинства участников международных отношений они схожи, возникает общий интерес, в результате происходит международное укрупнение предметов национального регулирования. Пути влияния международного права на национальное право определены через механизмы согласования и имплементации.

Сформулированы предложения по совершенствованию механизма внедрения норм международного права в правовую систему Украины.

Ключевые слова: национальная правовая система, международная правовая система, нормы международного права, нормы национального права, принципы международного права, принципы национального права, соотношение, взаимовлияние, интеракция.

SUMMARY

Ivanchenko O.M. Value of international and national law. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.01 – Theory and History of Law, History of Political and legal doctrines. – National University of «Odessa Law Academy». – Odessa, 2011.

Based on a comprehensive and systematic analysis on the basis of pluralism and methodological tools multilevel first time in our jurisprudence on the level of general investigated the relationship of international and national law at the present stage of their development.

Provided definition of national and international law, highlighted legal and organizational and legal arrangements, which are sold nationally and internationally.

Value of international and domestic law considered in two aspects: as the ratio of force of international law and national standards and how the interaction of international and national law in the creation and implementation of international law and national law.

The model ratio of international and national law in national legal system.

The main methods of interaction with international and national law on the stage of rule-making – a clear reference and incorporation.

The main directions of transformation of the national legal system defined universalization of domestic law and the growing influence of international law in domestic law.

The ways the impact of national law to international law: 1) use of the sovereign rights of states to influence the creation of international law, 2) participation in the creation of institutions and organizations operating in international law, 3) impact on the establishment of institutions and sectors, in some appropriate national law, and 4) its persistent legal needs. If a near majority of participants in international relations are similar, there is general interest, as a result of international integration is the subject of national regulation

Paths of influence of international law in domestic law determined by the coordination and implementation mechanisms.

Formulated proposals for the improvement of the implementation of international law in the legal system of Ukraine.

Key words: national legal system, international legal system, international law, national law, principles of international law, principles of national law, relationship, intercoupling, interaction.